

УДК 376.364(477)

Гіптерс Зінаїда Василівна

доктор педагогічних наук, доцент

професор кафедри менеджменту та соціальних наук

Львівський навчально-науковий інститут Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи», м.Львів, Україна

ЕКОНОМІЧНА ОСВІТА ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ: ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розглядається внесок української інтелігенції в теорію і практику економічної освіти дітей та молоді у першій половині ХХ століття. Аналіз практичної діяльності та теоретичних праць кооператорів і педагогів свідчить, що як західноєвропейські вчені, так і вітчизняні педагоги сприяли застосуванню методів психологічних досліджень у професійній орієнтації, розвитку економічної освіти, набуття нових професій як чинника соціального захисту в нових соціально-економічних умовах.

Ключові слова: економічна освіта, професійна орієнтація, професійна консультація, соціальний захист.

Вступ. Початок ХХ століття був переломним етапом суспільно-політичної та економічної боротьби на західноукраїнських землях. Після Першої світової війни проблема відбудови господарства покликала до життя необхідність підготовки кваліфікованих фахівців. Прогресивна інтелігенція краю розробляла теоретичні пропозиції та здійснювала практичні кроки, спрямовані на залучення збіднілих селянсько-ремісничих верств до економічної самочинності і самодопомоги. Українські педагоги розглядали фахову економічну освіту, торговельне навчання та оволодіння справою банківництва української молоді як важливий чинник соціального захисту, соціальної незалежності людини, а в майбутньому – творення незалежної держави України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні роки з проблем професійної та економічної освіти, господарського, трудового виховання дітей, молоді і дорослих опублікували історико-педагогічні дослідження Г.Білавич, А.Вихрущ, Т.Завгородня, О. Ковальчук, Н.Кривошия, Р.Мачулка, Н.Ничкало, І.Прокопенко, Т.Смовженко, В.Стасюк, М.Стельмахович, Б.Ступарик, Л.Тимчук та багато інших учених. Проте більшість наукових праць частково стосуються означеної теми, що вимагає всебічного її розгляду.

Метою нашого дослідження стало вивчення внеску української інтелігенції в теорію і практику економічної освіти дітей та молоді у першій третині ХХ століття, застосування методів психологічних досліджень у професійній орієнтації, розвитку економічної освіти, набуття нових професій як чинника соціального захисту в соціально-економічних умовах повоєнних років. Завдання – здійснити аналіз діяльності та теоретичних напрацювань кооператорів і педагогів, яку вони приділяли формуванню нового педагогічного досвіду на основі експериментування, узагальнення, теоретичного осмислення та втілення в практику, забезпечення соціального захисту та працевлаштування молоді, яка отримала необхідне теоретичне навчання та практичний досвід.

Виклад основного матеріалу. Потужне громадсько-педагогічне сподвижництво першої третини ХХ століття організувало підготовку кадрів для української кооперації і торгівлі. Педагоги М.Базник, І.Блажкевич, М.Галушинський, І.Герасимович, Ю.-К.Дзерович, Д.Коренець, І.Карбулицький, К.Коберський, І.Франко, І.Ющишин були активними учасниками багатьох господарських нарад, організаторами й учасниками заочних економічних курсів, вишкোলів з метою поглиблення кооперативної ідеї, вироблення економічного світогляду населення. Актуальними як для свого часу, так і для сучасності є пси-

холого-педагогічні праці про важливість професійної орієнтації молоді, правильного вибору фаху. Вагомого значення набиравало дослідження психології професійної придатності людини і, за словами М.Базника, «покликало до життя окрему установу, фахову пораду для вибору звання з професійним дорадником на чолі». Автор дає пораду вибору професії, спираючись як на досліджені нахилів і здібностей людини, так і на вимогах, які ставить звання до людини. Допмагають дорадникові в тому учитель, шкільний лікар і фаховий психолог. На думку педагога, вибором професії, порадою щодо визначення свого місця у житті, тобто «вибором звання» повинні займатися «сучасна школа, дбайливий батько, народний провідник, політик, економіст, кожна професійна організація, словом – всі», оскільки правильне використання людської здібності має соціально-етичне значення, є одним «з найважливіших чинників господарського життя» [1, с. 119].

Педагог і організатор економічної освіти краю Д.Коренець багато уваги приділяв розбудові фахового шкільництва відповідно до потреб українського народу. «Треба, щоб народ зрозумів, що фахова школа – це не остання пристань для менш здібної або мало-забезпеченої молоді, а й життєва школа, яка дасть нам продуктивних робітників на різних ділянках праці» [2]. Проблему професійної освіти як важливої ланки в системі безперервної освіти розглядав Д.Коренець у таких працях, як «За фахову школу», «Організація торговельно-кооперативного шкільництва», «Кілька слів вяснення в справі нашої Торговельної школи», «Нові типи торговельних шкіл і їх значення для нас», «Рідна школа та реформи шкільництва», «Українська торговельно-кооперативна школа в 1933–34 рр.», «Фахові школи», «Чи ми дійсно відчуваємо потребу фахових шкіл». На жаль, ідеї, висловлені Д.Коренцем, зустрічали негативне ставлення офіційної (польської) влади, а також певне нерозуміння серед українських верств населення, про що він з сумом писав: «На наших очах відбувається в Польщі перебудова й розбудова шкільництва усіх ступенів і родів. На нових основах перебудовано народну та середню школу, утворено найрізноманітніші нижчі, середні і вищі фахові школи. ...Дещо зроблено також і в нас у цьому напрямі, але цього мало... Наші школи зовсім не такі повні, як повинні бути, бо наш загал недооцінює-таки важливості шкільної науки». І автор закликає вести енергійну пропаганду, щоб родичі давали дітям до українських шкіл, створених товариством «Рідна Школа» [3, с. 133]. Особливу педагогічну цінність становить зв'язок професійної освіти особистості з принципом природовідповідності. У працях «Що робити з дітьми», «Чи ми дійсно відчуваємо потребу фахових шкіл» Д.Коренець аналізує ситуацію, яка, на його погляд, не є нормальною, а саме: часто

дітей, здібних до практичної діяльності, віддають до загальноосвітніх гімназій, ліцеїв, керуючись лише показним престижем, волею батьків, а не природною обдарованістю дитини. «А чого дитину вчити, то знову ж залежить від таланту й бажання дитини. Є діти, що більше схильні до книжної науки, а є інші діти, що більше надаються до практичної науки... Тому вчасно пізнати, довідатися, до чого саме дитина надається, є справою дуже важливою для її майбутнього. На це не треба шкодувати ні коштів, ні праці. Як щось важливе починаємо, то треба добре обдумати, що робити, тим більше, що тут про рідних дітей йдеться» [4]. Прихильник фахової освіти Д. Коренець робить такий висновок: «То ж нехай до загальноосвітніх шкіл ідуть ті, що мають хист і справжнє бажання до теоретичної науки, ті, що зможуть своє навчання продовжувати. Зате молодь з практичними нахилами, бажанням до творчої реальної праці та з духом підприємництва нехай іде до фахових шкіл» [5].

З цією метою педагог закликав, де лише можливо, створювати «порадні для вибору звання», організувати професійну орієнтацію молоді, різні види консультацій і знаходив підтримку серед найбільш прогресивних освітян краю. Зокрема, М.Омельченко в книзі «Вибір фаху» акцентував увагу на тому, що нам, українцям, більш як будь-якому іншому народові, треба зберегти свої інтелектуальні і фізичні сили, «нам треба, щоб кожна одиниця якісно була якнайвищою», бо за відсутності «власної держави і нам треба себе виявити на кожному найменшому місці визначними працівниками, а головне – зберегти енергію, фізичну силу і свіжість духу, які так потрібні нам у нашій вільній боротьбі» [6, с. 38].

Виходячи з цих реальних потреб, 4 лютого 1932 року у Львові був відкритий заклад професійної орієнтації шкільної молоді «Українська порада з вибору звання» як наукова комісія в Українському Педагогічному Товаристві (УПТ) «Рідна школа». Повідомляючи про відкриття такої установи, І. Ющишин писав: «Тепер час вимагає розумного розподілу й оволодіння засобами праці. Кожна людина повинна зайняти своє місце у фаховій галузі матеріального чи духовного виробництва відповідно до своїх фізичних чи духовних талантів та можливостей. Невідповідний громадянин на невідповідному місці є самогубцем своєї індивідуальності та дезорганізатором життя, передбаченого соціального шляху творчості» [7, с. 241].

З метою організації та підготовки порадні при УПТ було засновано організаційний психотехнічний комітет, який намагався ознайомити широкі кола українського громадянства «з наукою і працею можливої консультації з вибору звання через: 1) організацію пропаганди в пресі («Діло», «Жіноча доля», «Новий Час», «Торгівля і Промисл», «Рідна Школа», календарі і збірники «Просвіти»); 2) проведення циклу публічних лекцій зі сфери професійної орієнтації, прикладної психології, суспільної економії та гігієни; 3) написання і виголошення рефератів у «Технічному Товаристві», гуртках «Рідної Школи», товаристві «Зоря», на з'їзді Українських інженерів. У справі матеріального і технічного забезпечення діяльності профорієнтаційної установи організаційний комітет налагодив контакти з польською та єврейською професійними консультаціями у Львові, а також із зарубіжними: Психотехнічним інститутом у Відні, Психотехнічною академією у Празі й Центром чехословацької професійної консультації у Празі, у яких запозичив статуті, інструкції, тестові матеріали, необхідні для психотехнічної професійної консультації [8, с.128-129]. Цією справою на основі статуту займалася окрема комісія при головному управлінні «Рідної Школи» у Львові.

Роботу професійної консультації щорічно забезпечувало в середньому 86 фізичних і 14 юридичних осіб (українські економічні й культурні установи та професійні організації). Бібліотека установи була укомплектована літературою українською та іноземними мовами (німецькою, чеською, англійською, польською та ін.), що в цілому забезпечувало високий науковий і кваліфікаційний рівень консультацій, які надавали у письмовій чи усній формах, а також проведення спеціальних психотехнічних і лікарських дослідів.

При професійній консультації функціонували окремі секції: психотехнічна, економічно-статистична, секція фахового шкільництва. У закладах «Рідної Школи» психотехнічна секція проводила тестові дослідження різних психічних функцій, на основі яких були розроблені діаграми і класифікаційні графіки, опрацьовано серію професійних тестів та складено професіографічні карти з точним виділенням психофізичних вимог 64-х професій.

Сферою діяльності економічно-статистичної секції було: 1) дослідження питань із сучасного українського економічного становища; 2) збирання відомостей про ринок праці; 3) надання інформації щодо термінових потреб фахівців з конкретних спеціальностей; 4) спрямування молоді з народних і середніх шкіл до фахових шкіл; 5) налагодження тісного контакту з усіма професійними організаціями, економічними установами, промисловими і торговельними підприємствами щодо працевлаштування молоді; 6) обмін інформацією та порадами щодо підготовки фахівцями, консультації, реферати про вибір спеціальності й професійні школи.

Відповідно секція сформувала каталоги професій та ремісничих і торговельних шкіл. Фахівці секції збирали інформаційний матеріал про професійні школи. Було складено перелік українських і польських професійних шкіл, розташованих на західно-українських землях. Члени секції збрали дані про професійні вищі школи в Чехословаччині, Англії, Австрії, Німеччині, Бельгії, Польщі, а також у Франції, Данії, Норвегії, Швейцарії, Швеції, Італії. З метою полегшення пошукової роботи встановили контакти зі студентськими організаціями у вищих школах. Секція фахового шкільництва організувала обмін української галицької молоді та української молоді в Америці для навчання. У цій справі було прийнято документ (комунікат) про посередництво, потреби і можливості обміну для навчання учнів, студентів, дітей американських українців і місцевих українських громадян. Такі інформаційні статті були розміщені в американській пресі (газети «Свобода», «Народна воля», «Америка»).

Важке господарське становище українського села – безземелля і безробіття – змушували селян емігрувати з села до міста, де шукати соціального захисту, праці на інших ділянках господарського життя, але місто могло дати роботу лише кваліфікованим фахівцям, що мали знання в галузі ремесла, промислу і торгівлі. Секція збирала інформаційний матеріал про різні ремісничо-промислові і торговельні фірми, в яких могли працювати практиканти, налагоджувала контакти та дбала про скерування до них кандидатів на практичне навчання. Щоб виконати це завдання, центр вів облік ремісничо-промислових і торговельних фірм за допомогою окремих картотек. Кожна фірма мала свою картотеку, в якій реєструвала прийом і звільнення практикантів, окремо вели облік для учнів. Практика довела, що більшість ремісників і купців не оцінила велику потребу таких бюро. Господарська скрута та висока оплата утруднювали прийом нових учнів. З метою соціального захисту й подальшого працевлашту-

вання молоді члени секції досягнули домовленості з товариством «Народна Торгівля» про прийом на навчання торговельних практикантів тільки через центр професійної консультації. Для зв'язків з приватними крамницями було організовано їх реєстрацію через Союз українських купців. Крім того, було налагоджено зв'язки з Міщанським братством, товариствами «Зоря», «Праця», Ремісничою бурсою, всього – з 42-ма ремісничими, промисловими, торговельними фірмами, залучено до діяльності в секції представників цих організацій [8, с. 130].

Організація дослідництва тогочасних психотехнічних інститутів (професійних консультацій) – іноземних та українських – здійснювалася у двох напрямках: 1) вивчення вимог і медичних та фізіологічних показань чи протипоказань, які ставить конкретна професія до людини, її психологічних особливостей, тобто професіографічні дослідження; 2) аналіз здібностей, нахилів, психологічних особливостей, працездатності кандидатів. Результати цих досліджень служили підставою до складання професіографічних карт відповідної професії. Під час цієї роботи спеціалісти консультації використовували індивідуальні й групові експериментальні методи (фізичні подразнення органів мислення, реакція реагування) і тестування.

У звітах 1930-х років знаходимо дані, згідно з якими в середньому за рік спеціалістами консультації здійснено повні психотехнічні дослідження над 247 пацієнтами у Львові і провінції, а також 183 лікарські огляди. В. Метельський у статті «Психологічні дослідження при виборі звання» писав, що за результатами одного з досліджень 159-м кандидатам рекомендовано продовжити навчання або працювати в таких галузях виробництва: торгівля (39 осіб), городництво (14 осіб), агрономія (9 осіб), медицина (7 осіб), пекарня (7 осіб), кошикарство (5 осіб), фотографія (4 особи), лісництво (2 особи), середні школи (31 особа), технічні школи (12 осіб), рільничі школи (7 осіб), школи піклунок (6 осіб), філософія (6 осіб), слюсарство (4 особи), будівництво (3 особи), право (3 особи) [9, с. 125].

Результати досліджень підтверджували, що «фаховій спроможності одиниці, успіхам, які вона може досягнути у своїй праці, сприяє не лише доцільна фахова підготовка, але й великою мірою вроджена здатність до вибраного покликання... Для кожного звання характерні кілька яскраво виражених основних ознак: спеціального виду увага, пам'ять, відповідний ритм життя, реагування нервової системи, комбінації здібностей». Цікавим є факт, що психологи того часу виділяли в залежності від домінуючої здібності суб'єктивний, об'єктивний, рефлексійний та чуттєвий типи людей, які відповідають сучасним чотирьом акцентованим типам темпераменту: холерик, сангвінік, флегматик і меланхолік. Об'єктивний тип (сангвінік) характеризувався як описовий, інтелектуально зберігаючий, який виділяє ту енергію, яку акумулює у собі власною працею, додаючи ззовні дещо суто своє, той, що пристосовується до об'єкту. На думку психологів першої половини ХХ століття, люди з цим типом темпераменту мають нахил до професійної діяльності вчителя, винахідника, інженера, адвоката, торговельного працівника, організатора, наукового дослідника, адміністратора, службовця.

Щодо інших психологічних особистісних якостей та здібностей кандидата, необхідних для торговельної діяльності, професіографія містила такі вимоги: зорова пам'ять, розумова рухливість, хист до рахунків, любов до порядку, які мусять бути розвинені значною мірою. Менш важливі для купця здорові нерви, здорові легені, швидкість рухів, слухова пам'ять, неприйняття того, що шкодить увазі, спроможність реагу-

вати одночасно на різні речі, тривалість уваги, оперативне мислення й терпеливість. Крім того, урахувались особистісні цінності, такі як «такт і вихованість, розуміння людей, обережне поводження з товаром, точне знання, де товар лежить, ввічливість і вміння говорити з клієнтами, гарні манери, приємний усміх, толерантність, постійно добрий настрій, приємна зовнішність, терпимість» [10, с. 20].

Вимоги (професіографія) до фаху секретаря-друкарки чи стенографістки полягали у здатності читати невиразний, складний чи взагалі нерозбірливий текст, у загальному знанні правильної орфографії, значній за обсягом і розподілом увазі, швидкості і впорядкованості рухів, зоровій пам'яті, дотиковій вразливості. Такі дослідження та складені спеціалістами професійної консультації професіографічні карти давали можливість молоді зробити правильний професійний вибір, забезпечити працевлаштування.

«Невмирущий творчий геній живої Нації навіть у найгірших обставинах знаходив для себе вихід», – зазначалося 1938 року у педагогічному часописі «Шлях виховання й навчання». На місце загальноосвітніх шкіл усяких типів створювались різного роду курси, вишколи, як нові форми українського економічного виховання. Серед багатьох невідрадних явищ в українському шкільництві 1930-х років, що повстали зрештою не з нашої вини, українське фахове шкільництво належить безумовно до позитивних і радісних, підтверджуючи тим, що українська освіта прямує в своєму розвитку правильним шляхом, обіймаючи чораз нові ділянки, зокрема так потрібні в пору соціальної перебудови суспільства – фахові, економічні школи [8, с. 131].

«Навчання і виховання – складний, нероздільний процес. Школа має виховувати і учити, – писав Д. Коренець. – Виховуючи, повинна школа розвивати такі прикмети характеру молоді, яких треба, щоб людина була добрим громадянином. Научаючи, має школа дати учням засіб знання, який потрібний у практичному житті». Головна ідея навчально-виховного процесу, як вважав Д. Коренець, полягає в тому, щоб виховати «людину-громадянина, людину з характером, людину, яка ... стане двигуном, носієм та співучасником справжньої демократії в господарському і духовному житті народу» [11, с. 442].

Висновки. Українська інтелігенція своїми працями зробили значний внесок в теорію і практику економічної освіти, господарського виховання дітей і молоді у першій третині ХХ століття. Аналіз праць педагогів, кооператорів, медиків засвідчує, що вітчизняні, як і західноєвропейські вчені, сприяли розвиткові економічної освіти та застосуванню методів психологічних досліджень у професійній орієнтації. Особливу увагу вони приділяли формуванню нового педагогічного досвіду на основі експериментування, його узагальненню та теоретичному осмисленню, використовували досягнення психолого-педагогічних наук на користь суспільності, соціального захисту молоді і дорослих, який належним чином не був забезпечений з боку держави.

Впровадження педагогічних ідей минулого успішно триває в сучасних умовах. Завдяки зусиллям держави, громадськості і міжнародних організацій в незалежній Україні впроваджується низка заходів з підвищення рівня суспільної свідомості, соціального захисту. В умовах становлення ринкових відносин економічне навчання має на меті переосмислення змісту освіти, придбання нових професій та виживання в час безробіття, ощадливої поведінки населення як основи макроекономічної стабільності, інновацій у вирішенні соціально-економічних проблем, соціального забезпечення.

Список використаної літератури

1. Базник М. Вибір звання // Українська школа. – 1942. – № 5–6. – С. 119–124.
2. Коренець Д. Реформа фахового шкільництва в Польщі // Рідна школа. – 1934. – № 2. – С. 21–23.
3. Коренець Д. Помагаймо молоді добути освіту // Рідна школа. – 1937. – № 10. – С.133.
4. Коренець Д. Що робити з дітьми // Рідна школа. – 1934. – № 10. – С.150–151.
5. Коренець Д. Чи ми дійсно відчуваємо потребу фахових шкіл // Господарсько-кооперативний часопис. – 1927. – № 37. – С. 3–4.
6. Омельченко М. Вибір фаху. – Прага, 1925. – 38 с.
7. Ющишин І. Новий культурно-суспільний почин // Шлях виховання і навчання. – 1932. – Кн. 4. – С. 240–242.
8. Гіптерс З. В. Економічна освіта на західноукраїнських землях та її сподвижники (XIX – перша половина XX століть): монографія / З. В. Гіптерс. – К.: УБС НБУ, 2011. – 347 с.
9. Метельський В. Психологічні дослідження при виборі звання // Шлях виховання й навчання. – 1934. – Кн. 2. – С. 122–127.
10. Базник М. Народна школа і вибір звання // Шлях навчання і виховання. – 1930. – Кн. 1. – С.18–21.
11. Коренець Д. 20-ліття нашої торговельно-кооперативної школи (5.Х.1911– 5.Х.1931) // Кооперативна республіка. – 1931. – № 12. – С.434–442.

Стаття надійшла до редакції 20.10.2017 р.

Стаття прийнята до друку 25.10.2017 р.

Гіптерс Зинаїда

доктор педагогічних наук, доцент
професор кафедри менеджмента і соціальних наук
Львівський учебно-научний інститут Государственного высшего учебного заведения «Университет
банковского дела», г. Львов, Украина

ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ ДЕТЕЙ И МОЛОДЕЖИ КАК ФАКТОР СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ: ИСТОРИКО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

В статье рассматривается вклад украинской интеллигенции в теорию и практику экономического образования детей и молодежи в первой половине XX века. Анализ практической деятельности и теоретических работ кооператоров и педагогов свидетельствует, что как западноевропейские ученые, так и отечественные педагоги способствовали применению методов психологических исследований в профессиональной ориентации, развитию экономического образования, приобретения новых профессий как фактора социальной защиты в новых социально-экономических условиях.

Ключевые слова: экономическое образование, профессиональная ориентация, профессиональная консультация, социальная защита.

Hipters Zinaida

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Professor of the Department of Management and Social Sciences
Lviv Educational Institute of the State Higher Education Establishment «Banking University», Lviv, Ukraine

ECONOMIC EDUCATION OF CHILDREN AND YOUTH AS A FACTOR OF SOCIAL PROTECTION: HISTORICAL AND PEDAGOGICAL ASPECT

The article deals with the contribution of Ukrainian intellectuals to the theory and practice of economic education of children and youth in the first half of the twentieth century. The analysis of practical activities and theoretical works of co-operators and teachers shows that both Western European scientists and domestic teachers contributed to the application of psychological research methods in professional orientation, the development of economic education, the acquisition of new professions as a factor in social protection in the new socio-economic conditions. They paid special attention to the formation of a new pedagogical experience on the basis of experimentation, generalization, theoretical reflection and implementation in practice.

Key words: economic education, professional orientation, professional consultation, social protection.